

Іван Мозговий

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ПОЛІТЕЇЗМ НАПЕРЕДОДНІ ХРЕЩЕННЯ РУСІ

Аналізуються язичницькі вірування давніх слов'ян через призму наявності в них монотеїстичної тенденції, яка згодом обумовила відносно безболісне прийняття християнства на Русі.

Ключові слова: християнство, язичництво, вірування, політеїзм, слов'яни.

У переддень введення християнства на Русі існувала традиційна культура, пронизана ідеями “язичництва”, котре здавна сприймалося в церковних колах як “темрява” і “невігластво”. Проте релігійні уявлення наших предків були не стільки убогі, скільки маловідомі, тому що їх цілісність зруйнована в період християнізації. Нині вчені докладають чимало зусиль, щоб шляхом аналогій з іншими віруваннями, на основі етнографічних і лінгвістичних, археологічних і писемних пам'яток реконструювати основні моменти давньоукраїнського політеїзму, оскільки його власне міфологічні тексти не дійшли до нас, деякі ланки випадають, а вакуум часом заповнюється антинауковими судженнями.

Побічні дані засвідчують, що пантеїстичний світогляд слов'ян зумовлював розуміння Космосу як єдиного, з чого витікала ідея єдності макро- і мікрокосмосу, протиставлення неба і землі. За структурою слов'янський світогляд наближався до античного, оскільки в ньому теж відсутня ідея творіння з нічого. Відтак “творіння” виступало як акт упорядкування матерії з хаосу. При цьому особливість еволюції слов'янських вірувань полягала в тому, що нове не витісняло старе, а нашаровувалось на нього, зумовлюючи синкретизм язичництва. В результаті останнє охоплювало широкий спектр уособлень природи, тотемістичні й анімістичні уявлення, фетишистську символіку і гадання, магію і знахарство, тоді як догматична система не склалася.

Оскільки слов'яни не знали також різкого протиставлення тіла й душі, то вважалося, що доля останнього визначається зразу ж після смерті людини. Бог забирає безсмертну душу небіжчика в рай, який уявлявся у вигляді прекрасного саду. Так, арабський мандрівник і дипломат Ібн-Фадлан (X ст.) зазначав, що слов'яни з радістю спалюють небіжчика в одну мить, так що він негайно входить до раю. Ось чому язичник сприймав смерть як природний перехід з одного життя в інше, настільки ж реальне, як і нинішнє.

Наївно-пантеїстичне світосприйняття слов'ян ґрунтувалося на релігійно-міфологічних уявленнях. Головні боги слов'янської міфології (Перун, Даждьбог, Сварог, Велес чи Волос, Род та ін.) виступали як аналоги богів олімпійського пантеону, за якими йшли нижчі боги різних рангів. Але поступово в слов'янській міфології, як свого часу в міфологи античній, наростає “монотеїстична” тенденція.

Для характеристики слов'янських вірувань особливо важливе значення має свідчення візантійського історика Прокопія Кесарійського (VI ст.), за словами якого слов'яни вважають, що існує тільки один Бог-творець блискавки і владика над усіма, якому вони жертвують биків і виконують інші обряди. Вони не визнають, що доля має яку-небудь силу щодо людей. Коли ж їм, хворим чи на війні, загрожує смерть, вони обіцяють, що в разі порятунку принесуть Богу жертву за свою душу. Уникнувши смерті, слов'яни жертвують, що обіцяли, і гадають, що саме такою ціною куплений ними порятунок. Водночас вони вшановують річки, німф та інші божества, яким теж приносять жертви і за допомогою цих жертв ворожать.

Про жертвоприношення слов'ян "Господу", до якого вони звертаються в своїх святилищах ("капищах") через посередництво зображень ("ідолів") пишуть східні й вітчизняні автори. Подібну тенденцію відзначає й німецький місіонер Гельмольд (XII ст.). Він підкреслює, що серед різноманітних божеств, яким слов'яни присвячують поля й ліси, вони визнають і єдиного всемогутнього Бога, який панує над іншими в небесах, а нижчі боги, підкоряючись йому, виконують покладені на них обов'язки. Для різних верств населення на роль такого Божества претендували передусім Перун і Волос, іменами яких, за словами літописця, клялися слов'яни при укладенні договорів із греками.

Отже, якщо в більшості політеїстичних систем були наявні невідворотна доля-фатум і мінлива доля-фортуна, слов'янське язичництво першої не знало, тому допускало можливість зміни долі, що обумовлювало його світоглядний оптимізм. А відсутність відплати на тім світі передбачала значну активність у житті. Землероби й воїни, зайняті освоєнням суворої природи і постійними війнами з ворогами, наші предки, подібно римлянам чи германцям, виходили з тверезого розрахунку, тому їх конкретні стосунки з Божеством будувалися за принципом: "Я лаю, щоб ти дав!" Водночас пантеїстичний світогляд, персоніфікація сил природи ріднила слов'ян, як і греків, із навколишнім світом, дозволяли краще зберігати результати його освоєння. Нелінійне сприйняття часу зближувало давньоукраїнське язичництво з античною міфологією. Слов'янські ж свята з їх нестримною життєрадісністю нагадували римські сатурналії чи луперкалії, тоді як магичні дії волхвів перегукувалися з містеріями греків. Саме "монотеїстична" тенденція, ліризм і естетизм світосприйняття створювали передумови для навернення слов'ян в християнство.

Занесене в Придніпров'я, християнство зіткнулося тут із такими глибокими язичницькими віруваннями, з такою стійкою землеробською культурою, що могло розраховувати на перемогу насамперед шляхом адаптації до місцевих історичних і культурних традицій.

Summary

Mozgovyi Ivan. Slavic polytheism before the baptism of Rus.

The article analyses pagan beliefs of ancient Slavs in the light of the presence in them monotheistic tendencies, which later led to a relatively painless adoption of Christianity in Rus.

Keywords: *Christianity, Paganism, beliefs, polytheism, the Slavs.*